

NORMATİF AKTÖRLÜK KRİZİ: AVRUPA BİRLİĞİ'NİN İSRAİL-FİLİSTİN İMTİHANI

MERVE ZORLU

Doktora İKÇÜ

“

AB'nin normatif aktörlüğüne ilişkin ilk sarsılma 2001 terör eylemlerinin yarattığı kaygı hafızasıyla gelişmiştir. Nitekim bölgede bir dönüşümden ziyade mevcut otoriter liderler desteklenerek istikrar hedeflenmiştir. İkinci sarsılma ise 2008 ekonomik krizin akabinde üye ülkeler arasında yaygınlaşmaya başlayan milliyetçi tutumlarla ortaya çıkmış ve bölgeye ekonomik hedefler çerçevesinde yaklaşmıştır. Normatif aktörlüğe yönelik üçüncü sorgulama ise Arap ayaklanmaları akabinde oluşmaya başlamış ve günümüze kadar artarak devam etmiştir.

”

Avrupa Birliği'nin (AB) kuruluşunun temelinde gömülü olan normatif değerler ve bunun bir yansıması olarak uluslararası sistemdeki normatif aktörlüğü son 20 yıldır

çeşitli kriz süreçleriyle tartışmaya açılmaktadır. Özellikle birliğin Ortadoğu yaklaşımındaki tutarsızlıkların bu tartışmalarda temel dayanak olduğu görülmektedir. Birlik bölgesine yönelik dış politika açılımında “çıkar temelli” ve norm temelli” yaklaşım ikilemelerine düşmektedir. Güncel konjonktürde ise İsrail-Filistin krizinin, birlikte “normatif aktörlük krizi” yaratması muhtemel görünmektedir. Nitekim üye devletler, halklar ve hükümetlerle birlik kurumları arasında farklı ayrışmaların yaşandığı görülmektedir. Fiilî adımlarda ise AB'nin normatif aktörlük iddiasından beklenen eylemlerin gerçekleşmediği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu bağlamda AB'nin somut eylemleri sebebiyle normatif aktörlük imajına yönelik eleştirilerin derinleştiği görülmektedir. Bu da AB dışındaki bir krizin karar alıcılar sebebiyle AB gündeminin yeni krize doğru ilerleme riskini ortaya çıkarmaktadır.

AB'NİN NORMATİF AKTÖRLÜĞÜ VE ORTADOĞU MERKEZLİ SORGULAMALAR

AB mevcut aktör türlerine kıyasla uluslararası sistemde devletlerin anarşik ve çıkarıcı motivasyonlarının ötesine geçen farklı aktör şeklini temsil etmektedir. Nitekim bu seçkinlerin güdümüyle oluşturulmuş, anlaşmalara dayanan yasal bir düzenin köklerinde kimlik ve değerler bulunan ortak bir paydada buluşması olarak tasvir edilen AB tanımlamasıyla desteklenmektedir. Bu değerlerden en önemlileri ise özgürlük, barış, insan hakları, hukukun üstünlüğü, demokrasi, sosyal dayanış-

ma, sürdürülebilir kalkınma, iyi yönetim ve eşitlik. AB'nin bu normlarını benimseyerek çerçevelendiği aktörlüğü onu uluslararası sistemdeki diğer aktörlerden farklı kılmaktadır. AB normatif aktörlüğüyle uluslararası sistemde aynı vizyonu takip ederek etki yaratmaktadır. Benliğinin özünün normatif temelde oluşturulması AB'nin sistemdeki davranış eğilimlerinin de normatif olmasını

beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda AB öz-kimliğinde yer alan yukarıda geçen dokuz temel normu uluslararası sistemdeki diğer aktörlerle kurduğu ilişkilerde sürdürmektedir. Uluslararası sistemde çerçevelendiği bu normatif aktörlük imajı, AB'nin normatif güç olmasının da özünü oluşturmaktadır. Bu güç AB'ye uluslararası ilişkilerde normal olanı şekillendirme kapasitesi sağlamaktadır. Bu bağlamda AB'nin diğer aktörlerle kurduğu ilişkilerde değerlerini doğrudan veya dolaylı olarak yayma ve etki bırakma kabiliyetini kullanma eğiliminde olduğu görülmektedir.

AB'nin dış ilişkilerinde uluslararası çevresini bahsi geçen temel normları içerecek şekilde şekillendirmeye çalıştığı görülmektedir. Bu bağlamda 1993 yılındaki Avrupa Konseyinin yayınladığı AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası kapsamında Ortadoğu beş öncelikli alandan biri olarak benimsenmiştir. Böylece

AB'nin bölgedeki demokrasi ve insan haklarının desteklenmesine yönelik fiili çalışmaları başlamıştır. Ortadoğu'yu kapsayan en önemli somut adım 2004 yılında yayımlanan Avrupa Komşuluk Politikası Strateji (AKP) belgesinde görülebilmektedir. İsrail, Filistin, Tunus, Libya ve Mısır gibi farklı bölgelerden de 16 ülkeyi kapsayan belgede demokrasi ve insan hakları vurgusu dikkat çekmiştir. AB pozitif ve negatif koşulluluklar bağlamında bölgede normatif gücünü konsolide etmeye çalışarak yakın çevresinde istikrar yakalamayı amaçlamıştır. Ancak AB'nin normatif aktörlüğüne ilişkin ilk sarsılma 2001 terör eylemlerinin yarattığı kaygı hafızasıyla gelişmiştir. Nitekim bölgede bir dönüşümden ziyade mevcut otoriter liderler desteklenerek istikrar hedeflenmiştir. İkinci sarsılma ise 2008 ekonomik krizin akabinde üye ülkeler arasında yaygınlaşmaya başlayan milliyetçi tutumlarla ortaya çıkmış ve bölgeye ekonomik hedefler çerçevesinde yaklaşmıştır. Normatif aktörlüğe yönelik üçüncü sorgulama ise Arap ayaklanmaları akabinde oluşmaya başlamış ve günümüze kadar artarak devam etmiştir. Nitekim AB ayaklanmalar akabinde oluşacak yeni yönetimlerden kendi dış politika hedefleri bağlamında istikrar sağlayabileceğine

inandığı otoriter rejimleri desteklemeyi tercih edip şiddetli bir "çıkar temelli" ve "norm temelli" ikileme düşmüştür. Sürecinde yaşanan mülteci krizinde dışsallaştırma araçlarının kullanılması, yük-

sek sınır güvenliği politikaları ve üyeler içindeki parçalanmalar AB'nin normatif aktör kimliğine yönelik inancın sarsılmasını ve doğal olarak da normatif gücünün etkisini yitirmeye başlamasını tartışmaya açmıştır. Birlik için yeni bir parçalanma ise İsrail-Filistin çatışmasıyla yaşanmaya başlamış ve AB'nin normatif aktörlüğüne yönelik eleştirilerin eylemlerle güçlü şekilde desteklendiği bir sürece girilmiştir.

“

Almanya, Fransa ve İtalya başta olmak üzere Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde İsrail'in Gazze saldırılarına yönelik yoğun kitleler tarafından protestolar gerçekleştirilmiştir ve ateşkes çağrıları yapılmıştır. Ancak söz konusu ülkelerde olası bir toplumsal karışıklığın önüne geçilmesi iddiasıyla hükümetler Filistin yanlısı protestolara sınırlama getirmiştir.

”

İSRAİL-FİLİSTİN ÇATIŞMASINDAN NORMATİF AKTÖRLÜĞÜN DÜŞÜŞÜNE

7 Ekim sabahında Hamas'ın Aksa Tufanı saldırısıyla başlayan akabinde İsrail'in devlet terörüne varan karşı saldırılarıyla devam eden sürece yükselen tepkiler, uluslararası toplumu ve güç dengelerini ayrıştırdığı gibi AB içerisinde bir kriz durumuna dönüşmeye başlamıştır. Normatif aktörlük iddiasını gerek lider retorikleri gerek kurucu belgeleriyle

ortaya koyan AB'nin uluslararası ilişkilerde de aynı değerleri sürdürebilmesi hem normatif gücünün ve aktörlüğünün devamlılığı hem de iddiası çerçevesinde gelişen uluslararası toplumun beklentisi için büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda çatışmaların uluslararası hukuk ve insancıl değerler çerçevesinde yürütülmesini gözetmek ve savunmak AB için öncelik olmalıdır. Ancak İsrail'in uluslararası hukukun orantılılık, ayırım gözetme, cezalandırma yasağı gibi birçok uluslararası hukuk normunu aşındırmasına rağmen AB liderlerinin normatif aktörlük çerçevesinde girişimlerde bulunmadığı görülmüştür. Nitekim üye devletlerin ve AB liderlerinin İsrail'e yönelik koşulsuz desteğiyle başlayan sürece ilk sert tepkiler kendi toplumlarından gelmeye başlamıştır. Almanya, Fransa ve İtalya başta olmak üzere Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde İsrail'in Gazze saldırılarına yönelik yoğun kitleler tarafından protestolar gerçekleştirilmiştir ve ateşkes çağrıları yapılmıştır. Ancak söz konusu ülkelerde olası bir toplumsal karışıklığın önüne geçilmesi iddiasıyla hükümetler Filistin yanlısı protestolara sınırlama getirmiştir. Bu yaklaşım

Avrupalı hükümetlerin iç siyasetlerinde de insan haklarını askıya alabildiğini ve protesto hakkıyla ifade özgürlüğünü sınırlandırabildiğini göstermiştir.

9 Ekim'de AB, Filistinlilere yönelik kalkınma yardımlarının gözden geçirilmesi ve ödemelerin dondurulması kararını kamuoyuyla paylaşmış ve bu karar yeniden büyük bir tepki yaratmıştır. Söz konusu yardımlar hakkında başlatılan inceleme neticesinde teröre aktarılmadığına ilişkin bilgi teyit edilerek 22 Kasım'da ödemelerin aktarılmasına devam kararı alınmıştır. 14 Ekim'de 1500'ü geçen sivil can kaybına rağmen AB Komisyonu Başkanı Borrell von der Layen'in koşulsuz İsrail desteğini açıklaması AB içerisinde büyük tepkilere neden olmuş ve AB'nin itibar kaybına yönelik riski AB içinde de tartışmaya açmıştır. AB Parlamentosu milletvekilleri tarafından söz konusu açıklamalara tepkiler yükselmiştir. Ayrıca AB Konseyi Başkanı Charles Michel'in davetiyle 17 Ekim'de beklenmeyen bir zirve gerçekleştirilmiştir. Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Hollanda, Almanya, Avusturya gibi ülkeler Layen'in tutumuna destek verirken Belçika ve İspanya karşı bir tutum

sergilemiştir. Bu gelişmelerle de birlikte AB içinde hem yatay hem dikey ayrışmanın geliştiğini görülmektedir. Nitekim Michel gibi AB Yüksek Komiseri Borrell de von der Layen'in tutumuna karşılık daha ihtiyatlı olmaya çalışmıştır.

AB liderleri 26 Ekim'de İsrail-Filistin ağırlıklı gündemle toplanmıştır. Ancak AB tarafından hâlâ ateşkes çağrısı yapılmadığı "insani krizin" kabul edildiği ancak yalnızca insani ara verilmesinin gündeme geldiği görülmüş ve uluslararası toplumun beklentileri bir kez daha karşılanmamıştır. Nitekim AB üye devletlerinden Belçika ve İspanya AB'nin gerginliği düşürmesi ve İsrail hakkında yaptırımların gerçekleşmesi için çağrılarda bulunmuşlardır. Ayrıca İspanya Devlet Başkanı, 24 Kasım'da yaptığı açıklamada bağımsız Filistin devletinin AB tarafından tanınmaması durumunda ulusal kararını vereceğini belirtmiştir. Bu durum üye devletler içinde parçalanmanın derinleşebileceğini göstermektedir. Ayrıca AB içinde buluşulamayan ortak vizyona ek olarak Layen, bölge devletlerinin beklentilerine karşılık da AB vizyonunun ortak paydada buluşmadığını Gazze diplomasi sırasında teyit etmiştir. Nitekim Layen, çatışmalar sonrasında Gazze'nin ve Filistin'in yeniden inşasını AB gündemine alırken, bölge ülkeleri mevcut çatışma sürecine odaklanmaktadır. Layen, AB'nin Gazze halkının zorunlu göçüne ve Filistin topraklarının küçülmesine karşı olacağını diplomatik gezilerinin ardından dile getirmiş olsa da birliğin, bölge gerçekliğinden uzak olduğu beklenen ateşkes çağrısının hâlâ gelmemiş olmasından anlaşılmaktadır.

“**Birliğin, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik saldırılarında insan hakları ve uluslararası hukuk çerçevesindeki iddialarını net yaptırım ve eylemlerle desteklediği görülmüştür. Ancak bu tavrı Filistinliler için devam ettirmemesi çifte standardın oluştuğuna yönelik eleştirileri güçlendirmektedir. Bu da içeride ve dışarıda kamuoyu nezdinde AB'nin normatif aktörlüğüne ilişkin krizi derinleştirirken bu kimliğin sağladığı normatif gücü de sarsmaktadır.**

İncelenen kanıtlar savaş hukuku ve uluslararası insancıl hukukun normlarının İsrail tarafından ihlal edildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Avrupalı liderlerin uluslararası hukuk hakkında daha net olması gerekmektedir. Aksi takdirde mevcut durumda Ortadoğu kamuoyunda yaklaşık 10 yıldır yitirmekte olduğu normatif imajı uluslararası kamuoyunda da derinleşecektir. Birliğin, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik saldırılarında insan hakları ve uluslararası hukuk çerçevesindeki iddialarını net yaptırım ve eylemlerle desteklediği görülmüştür. Ancak bu tavrı Filistinliler için devam ettirmemesi çifte standardın oluştuğuna yönelik eleştirileri güçlendirmektedir. Bu da içeride ve dışarıda kamuoyu nezdinde AB'nin normatif aktörlüğüne ilişkin krizi derinleştirirken bu kimliğin sağladığı normatif gücü de sarsmaktadır. Ayrıca çatışmaların devam-

lılığı Avrupa içerisinde yeni bir riski de beraberinde getirmektedir. İnsan Hakları İzleme Örgütü raporlarına göre 7 Ekim'den itibaren Avrupa'da antisemitik ve İslamofobik eylemler artmıştır. Hâlihazırda Avrupalı toplumlardaki yabancı düşmanlığı tehlikesinin söz konusu eylemlerle ciddi sonuçlara ulaşabilme potansiyelinde olduğu unutulmamalıdır. Nitekim İrlanda'da 23 Ekim akşamı yaşanan şiddet olayları ve hükümetin kontrolü sağlamada yaşadığı güçlük Avrupa toplumlarında yabancı düşmanlığının ne denli hassas ve kırılabilir bir hâle geldiğini hatırlatmıştır. Üye ülkeler arasındaki parçalanmalar ise AB'nin tekil dış politika vizyonuna olan ihtiyacı her yeni krizde daha fazla derinleştirmektedir. AB'nin vizyonuyla eylemleri arasındaki tutarsızlıklar Arap coğrafyasındaki sivil toplum kuruluşları nezdinde değerini yitirmeye başlamıştır. Nihayetinde AB'nin normatif aktörlük iddiası ve gücü her geçen gün yitirilirken Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da etkili aktör olabilme hedefi de gerçekleşememe riskiyle karşı karşıyadır.

Hâlihazırda ortak dış politika, savunma ve güvenlik stratejisi oluşturamamış AB'nin uluslararası siyasetteki varlığında normatif aktörlüğünün sağladığı güç, birliğin direnci ve dayanıklılığı için hayati önem taşımaktadır. Bu sebeple üye ülkeler İsrail-Filistin krizinde tarihî bagajlarını ve ideolojilerini bir kenara bırakarak normatif aktörlüğe ilişkin tutarlı eylemlerde bulunmayı AB'nin varoluşu bağlamında düşünmeli ve buna uygun aksiyonlar almalıdır. ■